

Чайкіна Світлана Вікторівна – здобувач кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

УДК 159.9

Чернікова А. О.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СОРОМ'ЯЗЛИВОСТІ ТА ЕГОЦЕНТРИЗМУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті розглянуто особливості прояву сором'язливості та егоцентризму у юнацькому віці. Проаналізовано теоретичні основи дослідження сором'язливості та егоцентризму в юнацькому віці. Виявлено, що сором'язливість як правило супроводжується негативними переживаннями почуття самотності, тривожності і депресії. На підставі теоретичних досліджень визначено, що відзначається зв'язок сором'язливості з такими властивостями характеру як боязкість, нерішучість, незручність, тривожність, схильність до сумнівів, страхів, тужливість, недовірливість, емоційна нестійкість, високий самоконтроль поведінки, інтровертованість, залежність, конформність та ін. Показано, що позитивний прояв егоцентризму полягає в збалансованому механізмі психологічного захисту особистості в критичні, кризові періоди її розвитку. Негативними наслідками егоцентризму є ригідність мислення, егоїзм, індивідуалізм. Джерел -6.

***Ключові слова:** егоцентризм, сором'язливість, життєві перспективи, юнацький вік, самосприйняття, самооцінка, рефлексія.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми дослідження сором'язливості і егоцентризму в ранньому юнацькому віці полягає в тому, що саме даний віковий період характеризується підвищеним рівнем їх прояву. У цьому віці посилюється схильність до сором'язливості, егоцентризму, знижується стійкість образу "Я" й суттєво змінюється самооцінка деяких якостей. Юнаки частіше відчувають депресивні стани, причому у дівчат це виражено значно сильніше, ніж у хлопців.

Сором'язливість накладає відбиток на різні аспекти життя людини. При цьому розвиток особистості в юнацькому віці припускає розширення кола спілкування, світогляду, а поведінка сором'язливого юнака позбавляє його соціального і міжособистісного спілкування. Це може призводити до замкнутості і самотності, що в свою чергу підвищує рівень тривожності і призводить до розвитку невротичних розладів.

Юнацький вік етап формування самосвідомості і власного світогляду, етап прийняття відповідальних рішень, а завершальною ланкою у формуванні самосвідомості, на думку І. І. Чеснокової, є саморегуляція.

На даному віковому етапі юнаку важливо набути досвіду прийняття самостійних рішень, наполегливості в їх реалізації, відповідальності за наслідки власних дій, визначення життєвих планів, висування цілей і способів їх досягнення, адекватних його здібностям, можливостям, соціальним умовам. У цей час юнаки і дівчата включені в широку мережу соціальної і міжособистісної взаємодії. Сором'язливість як особистісна риса несе безліч труднощів у їх здійсненні, заважає людині відчувати себе повноцінною особистістю, перериває контакти, провокує розвиток комплексу хронічних переживань (дратівливості, туги, провини, самотності, страху, тривоги, сорому та ін.). У зв'язку із цим важливим аспектом представленої наукової проблематики є контекст, що дозволяє акцентувати увагу на особливості проектування життєвих перспектив сором'язливою людиною в юності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як окрема самостійна властивість особистості, сором'язливість у вітчизняній психології практично не вивчалася, за винятком робіт Є. М. Бойцової, А. Б. Добровича, І. С. Кона, В. М. Куніцин, Н. В. Шінгаєва. У зарубіжній психології слід особливо відзначити дослідження Ф. Зімбардо. Незважаючи на різне розуміння дослідниками сором'язливості, можна виділити загальні характеристики в її генезисі. Це зв'язок сором'язливості з самоповагою і самосвідомістю, емоційне переживання власного збентеження і виникнення труднощів при встановленні контактів і процесі спілкування тощо [6].

Виявлена також неоднорідність проявів сором'язливості у різні вікові періоди. Це пов'язано з тим, що в різні вікові періоди сором'язливість негативно позначається на формуванні вікових психологічних новоутворень, викликаючи стагнацію їх розвитку.

Соціологи (Г. Лебон, Г. Тард, А. Фульє) і деякі дитячі психологи вважають, що сором'язливість треба розуміти в аспекті соціальних установок: ми бентежимося, коли мова заходить про дотримання громадських пристойностей. Соціопсихологи (Кулі, Лацарус, Мак-Дугалл), стверджують, що сором'язливість дає про себе знати з того моменту, коли людина каже собі: "Я сором'язлива", "Я сором'язливий, бо вважаю себе таким і тому, що так думають про мене інші" [1].

Д. Б. Ельконін, Л. І. Божович вважають, що сором'язливі люди просто не оволоділи певними соціальними навичками, необхідними для ефективного спілкування. Педагоги переконані, що так чи інакше кожен з нас являє собою продукт того, чому він навчився. Людина засвоює ті дії, які винагороджуються, і утримується від тих, які мають негативні наслідки. Завдяки такому перетворенню зовнішнього середовища винагороджується лише "бажана" поведінка. Згідно педагогічної концепції, сором'язливість може сформуватися у дитини в результаті її спроби зайняти гідне місце в тому світі, де панують дорослі. Цікаво, що пасивність, властива сором'язливій людині, може стати шаблоном поведінки внаслідок впливу телебачення. Так, молоде покоління звикає до того, що всі дії за них використовують герої популярних телесеріалів [3].

С. Л. Рубінштейн та інші дослідники стверджують, що сором'язливість – симптом зовнішнього прояву глибинного несвідомого конфлікту. Психоаналітики оперують сценаріями зіткнень внутрішніх сил в термінах механізмів захисту, агресії, перегрупування сил, прихованої "партизанської" війни, подвійних агентів і секретних шифрів. З. Фрейд психічні розлади розглядав як дисгармонію між Ід (Воно), Его (Я) і Супер-Его (Над-Я) – трьома основними компонентами особистості. У цих термінах сором'язливість розцінюється як деякий симптом [2]. У роботах психоаналітичної орієнтації сором'язливість пов'язується з відхиленнями у розвитку особистості, коли порушується гармонія Ід, Его і Суперего. Д. Каплан, наприклад, розцінює сором'язливість як результат орієнтації Его на саме себе (прояв нарцисизму). Він вважає, що глибоко сором'язливі люди схильні до фантазій, що приносять їм велике задоволення (тобто до яскравих і тривалих марень – "снів наяву"). Але, як справедливо відзначає Ф. Зімбардо, всі міркування психоаналітиків стосуються патологічної сором'язливості. Тому навряд чи вони можуть пояснити виникнення нормальної сором'язливості [6]. Сором'язливість є однією з найпоширеніших і складних проблем міжособистісних відносин. Американський психолог Ф. Зімбардо виділив ряд обумовлених сором'язливістю труднощів, які виникають у міжособистісних відносинах дорослих. Серед них такі, як труднощі при знайомстві з людьми; виникають негативні емоційні стани в ході спілкування; труднощі у вираженні своєї думки; зайва стриманість; невдале пред'явлення себе, що утруднює адекватну оцінку сором'язливої людини іншими людьми; надмірна зосередженість на собі й інших [5].

У психології існує кілька підходів до цієї проблеми. Так, психоаналіз бачить у ній симптом незадоволеного едипового комплексу, біхевіоризм – придбану реакцію страху на соціальні стимули. Соціологи пов'язують сором'язливість з почуттям особистого неблагополуччя і шукають її коріння в екології "соціального Я". Прихильники

екзистенціальної психології також підкреслюють зв'язок сором'язливості з почуттям особистої незахищеності, викликаним страхом бути відкинутим іншими людьми. Дослідники особистісних рис розглядають її як підвищену чутливість до небезпеки, що має вроджений характер. У контексті розвитку емоцій і почуттів людини сором'язливість розглядається як синонім почуття страху (Д. Болдуїн, К. Гросс), як вираження почуття сорому чи провини (В. Штерн, В. Зінківський, Д. Ізард). Разом з тим всі психологи відзначають зв'язок сором'язливості з особливостями самосвідомості і пов'язаного з ним відношення до людей: невпевненість у собі, негативна самооцінка, недовіра до оточуючих [4].

Д. Деніел і Р. Пломін вважають, що сором'язливість визначається як спадковістю, так і умовами виховання. Вони порівнювали прийомних дітей у віці від року до двох років з їх рідними батьками та прийомними батьками, а також дітей цього ж віку у звичайних сім'ях з їх батьками. У звичайних сім'ях сором'язливість дитини виявилася у прямому зв'язку з низькою товариськістю і інтровертованістю матері. Те ж спостерігалось і в сім'ях з прийомними дітьми, тільки в меншому ступені. Ця різниця свідчить на користь соціального чинника. Але з іншого боку у прийомних дітей виявився тісний зв'язок їх сором'язливості з інтровертованістю їх рідних матерів, що свідчить про роль спадковості [2].

М. Є. Бурно відзначає, що сором'язливість часто пов'язана з такими властивостями характеру як боязкість, совісність, нерішучість, невпевненість у своїх силах, тривожність, схильність до сумнівів, страхів, підозрливості тощо. Все це разом складає комплекс своєї неповноцінності, з причини якого людина прагне залишатися подалі від відповідальних занять, ділового, практичного спілкування з оточуючими [5].

Мета статті – розкрити особливості прояву сором'язливості та егоцентризму у юнацькому віці.

Виклад основних матеріалів та результати дослідження. Сором'язливість – стан психіки і обумовлена ним поведінка людини, характерними рисами якої є: нерішучість, боязкість, напруженість, скутість через невпевненість в собі або відсутність соціальних навичок.

Юнацький вік характеризується великою диференційованістю емоційних реакцій і способів вираження емоційних станів, підвищенням самоконтролю і саморегуляції. До них відносяться особлива юнацька сенситивність – чутливість до оцінки іншими своєї зовнішності, здібностей, умінь і поряд з цим зайва самовпевненість і надмірна критичність щодо оточуючих.

У емоційно-особистісному плані юнацький вік уразливий, оскільки йому властиві суперечливість рівня домагань і самооцінки, суперечливість образу «Я», внутрішнього світу тощо. Норми психічного здоров'я для юнаків значно відрізняються від тих же норм для дорослих. Центральне психологічне новоутворення юнацького віку – становлення самосвідомості і стабільного образу «Я». Це пов'язано з посиленням особистісного контролю, самоврядування, з новою стадією розвитку інтелекту, з відкриттям свого внутрішнього світу і його емансипацією від дорослих. Зростає чутливість до своїх внутрішніх психологічних проблем, схильність переоцінювати їх значимість. У юнацькому віці відзначається тенденція підкреслити власну індивідуальність, несхожість на інших.

Юнацький вік пов'язаний з потребою у спілкуванні та оволодінні способами його побудови; з розвитком теоретичного мислення і умінням орієнтуватися в різних формах теоретичної свідомості, з розвитком рефлексії, за допомогою якої забезпечується усвідомлене і критичне ставлення до себе; потребою у праці і здатністю працювати. Всі ці якості утворюють психологічну базу для самовизначення – центрального новоутворення раннього юнацького віку.

Юнацька сором'язливість – вікове явище, часто проходить з появою досвіду міжособистісних контактів. Ситуативна сором'язливість – варіант короточасних труднощів у спілкуванні, може виникати у людини будь-якої статі, віку, професії і є швидкоплинним станом емоційної і психічної напруженості. Однак сором'язливість може придбати форму постійної особистісної риси, яка зберігається протягом життя незважаючи на інтенсивний характер міжособистісного спілкування. У цьому випадку говорять про особистісну сором'язливість. Вона не проходить з віком, людина змушена до неї пристосовуватися, виробляти способи зняття нервово-психічної напруги і своєрідні поведінкові стереотипи, що дозволяють полегшити процес взаємодії з соціумом.

Основними ознаками, що характеризують поведінку людини, яка сигналізує про сором'язливість є: небажання вступати в бесіду, скрутний або навіть неможливий контакт очей, уникнення людей, безініціативність. Така поведінка утруднює соціальне спілкування і міжособистісні контакти. Все це веде до замкнутості людини.

Сором'язливість має негативні наслідки не тільки в соціальному плані, а й негативно впливає на розумові процеси. Сором'язливість призводить людину в такий стан, який характеризується загостренням самосвідомості і специфічними рисами сприйняття себе. Людина здається собі безпорадною, скутою, емоційно засмученою тощо. Сором'язливість супроводжується тимчасовою нездатністю мислити логічно і ефективно, а нерідко відчуттям невдачі, поразки.

У юнацькому віці егоцентризм набуває форми "наївного ідеалізму". Юнаки приписують своїм думкам необмежену силу. Звільнення від егоцентризму відбувається не завжди: існують дорослі, які залишилися егоцентричним в своїй манері мислити. Це люди, які поміщають між собою і реальністю уявного світу, і зводять все до цієї вузької індивідуальної точки зору. Така манера жити в самому собі знижує адекватне саморозуміння і розуміння світу.

Егоцентризм, в роботах Ж. Піаже відбився як якась особливість мислення, прихована розумова позиція дитини, що виражається в своєрідній дитячій логіці, промови, уявленнях про світ, що розкривається за допомогою індивідуальних бесід і виявляється в спілкуванні. У дослідженні В. Недоспасової на матеріалі задач Ж. Піаже було показано, що звільнення від егоцентризму, децентрації, відбувається в результаті складної діяльності дитини. Змістом цієї діяльності є перехід дитини з фактично займаної нею позиції на іншу – умовну й з цією умовно-динамічної позиції на іншу умовну. Т. Пашукова в якості одиниці дослідження егоцентризму виділяє егоцентричну спрямованість особистості. До них відносяться неврахування іншої думки; прагнення говорити самому, а не вести діалог; неувага до змісту висловлювання іншого і тлумачення його сенсу у відповідності зі своїми очікуваннями; проекція своїх станів на інших; виведення умовиводів на підставі свого обмеженого досвіду, не допускає думки про існування інших точок зору.

Юнацький егоцентризм часто породжує псевдоінтимність, коли люди весь час говорять про себе, свої почуття і переживання, не чуючи співрозмовника. Говорити про себе їм куди приємніше, ніж слухати.

У суспільстві сором'язливі юнаки часто уникають контакту з іншими. Вони постійно відчувають якийсь неспокій і вважають себе гірше за інших юнаків, часто коливаються в прийнятті рішень, не виявляють ініціативи. Нерідко вони неадекватно підносять себе; їх навички спілкування бідні, а "тілесна мова" занадто смиренна.

Таким чином, сором'язливі юнаки часто потрапляють в порочну пастку "самовиконання пророцтва". Їх манери та поведінка вказують на неприйняття іншими, що, по суті, якраз робить це неприйняття більш імовірним. Чим більше юнак сторониться інших або відкидається ними, тим більша ймовірність того, що він залишиться сором'язливим внаслідок недостатності практики або позитивного зворотного зв'язку.

Висновки. Сором'язливість часто пов'язана з такими властивостями характеру як боязкість, совісність, нерішучість, невпевненість у своїх силах, тривожність, схильність до сумнівів, страхів, підозрливості. У суспільстві сором'язливі юнаки часто уникають контакту з іншими. Вони постійно відчувають якийсь неспокій і вважають себе гірше за інших юнаків. Вони часто коливаються в прийнятті рішень, не проявляють ініціативи.

До егоцентричної спрямованості особистості відносять неврахування іншої думки; прагнення говорити самому, а не вести діалог; неувага до змісту висловлювання іншого і тлумачення його сенсу у відповідності зі своїми очікуваннями; проєкція своїх станів на інших; виведення узагальнень на підставі свого обмеженого досвіду, що не допускає думки про існування інших точок зору.

Література

1. Зимбардо Ф. Застенчивость (что это такое и как с ней справляться) / Ф. Зимбардо. – СПб. : Питер Пресс, 1996. – 256 с.
2. Кон И. С. Психология юношеского возраста / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.
3. Лук А. Н. Эмоции и личность / А. Н. Лук. – М. : Знание, 1982. – 176 с.
4. Пашукова Т. И. Эгоцентризм в подростковом и юношеском возрасте: причины и возможности коррекции / Т. И. Пашукова. – М. : Институт практической психологии, 1998. – 258 с.
5. Пов'якель Н. І. Психологічні передумови і наслідки розвитку когнітивного егоцентризму у підлітковому віці // Психологія. Збірник наукових праць. – Випуск 1(4). – НПУ імені М. П. Драгоманова / Н. І. Пов'якель. – К. : Либідь, 1999. – С.102-106.
6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.

References

1. Zimbardo F. Zastenchivost' (chto eto takoe i kak s ney spravlyat'sya) / F. Zimbardo. – SPb. : Piter Press, 1996. – 256 s.
2. Kon I. S. Psihologiya yunosheskogo vozrasta / I. S. Kon. – M. : Prosveschenie, 1979. – 175 s.
3. Luk A. N. Emotsii i lichnost' / A. N. Luk. – M. : Znanie, 1982. – 176 s.
4. Pashukova T. I. Egotsentrizm v podrostkovom i yunosheskom vozraste: prichiny i vozmozhnosti korrektsii / T. I. Pashukova. – M. : Institut prakticheskoy psihologii, 1998. – 258 s.
5. Pov'yakel' N. I. Psihologichni peredumovi i naslidki rozvitku kognitivnogo egotsentrizmu u pidlitkovomu vitsi // Psihologiya. Zbirnik naukovih prats'. – Vipusk 1(4). – NPU imeni M. P. Dragomanova / N. I. Pov'yakel'. – K. : Libid', 1999. – S.102-106.
6. Erikson E. Identichnost': yunost' i krizis / E. Erikson. – M. : Izdatel'skaya gruppa «Progress», 1996. – 344 s.

Черникова А. А.

Особенности проявления застенчивости и эгоцентризма в юношеском возрасте

В статье рассмотрены особенности проявления застенчивости и эгоцентризма в юношеском возрасте. Проанализированы теоретические основы исследования застенчивости и эгоцентризма в юношеском возрасте в психологии. Показано, что застенчивость обычно

сопровождается отрицательными переживаниями чувства одиночества, тревожности и депрессии. На основании теоретических исследований определено, что отмечается связь застенчивости с такими свойствами характера как робость, нерешительность, тревожность, склонность к сомнениям, страхам, тоскливости, недоверчивость, эмоциональная неустойчивость, высокий самоконтроль поведения, интровертированность, зависимость, конформность и др. Показано, что положительное проявление эгоцентризма заключается в сбалансированном механизме психологической защиты личности в критические, кризисные периоды ее развития. Негативными последствиями эгоцентризма является ригидность мышления, эгоизм, индивидуализм. Источников - 6.

Ключевые слова: застенчивость, эгоцентризм, жизненные перспективы, юношеский возраст, самовосприятие, самооценка, рефлексия.

Chernikova A. A.

Particular manifestation of shyness and self-centeredness in adolescence

The article describes the features of manifestation of shyness and self-centeredness in adolescence. The theoretical bases of the study of shyness and self-centeredness in adolescence in psychology. It is shown that shyness is usually accompanied by negative feelings of loneliness, anxiety, and depression. On the basis of theoretical studies determined that the observed relationship shyness with such properties as the nature of timidity and indecision, anxiety, a tendency to doubt, fear, sadness, distrust, emotional instability, high self-control of behavior, introversion, dependency, conformity and other. It is shown that self-centeredness is a positive development in a balanced psychological defense mechanism of the individual in the critical, critical periods of development. Negative consequences of self-centeredness is the rigidity of thinking, selfishness, individualism. Sources - 6.

Key words: self-centeredness, self-consciousness, perspectives on life, adolescence, self-perception, self-assessment, reflection.

Чернікова Аліна Олександрівна – аспірант кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

UDC 316.6:159.922

Shugurova T. L.

SOCIOPSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS' SOCIALIZATION IN ACCORDANCE WITH A DOMINANT LEISURE TYPE

The article deals with an empirical study of sociopsychological peculiarities of adolescence socialization at leisure. The research results reveal that the probationers with different leisure types have certain differences in their value-motivational spheres and self-concepts. The author argues that the overall socialization level correlates with the level of leisure activities, yet the relationship is ambiguous. Sources – 6.

Key words: socialization, adolescence, leisure, leisure type, value-motivational sphere, self-concept.

In domestic tradition socialization of a personality is predominantly limited by researching it as a purposeful process at formal educational institutions. Undoubtedly, its purposeful form has always been and will be significant for both personality and society, but it should be noted that the modern social context actualizes its spontaneous component. Spontaneous tends are primarily supplied by leisure potential that is inherently the least controlled by society. Thus, leisure socialization with its purposeful and spontaneous forms should become the subject of a thorough sociopsychological investigation.